

УДК 069.02:93(477.83–25+477.75)(092) М. Литвиненко

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ МУЗЕЙНИЦТВА УКРАЇНИ: МИКОЛА ІВАНОВИЧ ЛИТВИНЕНКО

Анастасія БАУКОВА

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна
e-mail: anastasia_bau@ukr.net*

У статті висвітлюється життєвий та науковий шлях Миколи Івановича Литвиненка, особи, яка значною мірою спричинилась до розвитку Львівського історичного та Керченського історико-археологічного музеїв. Його внесок у діяльність Керченського музею є великим та багатограним – від зміни статусу музею до відновлення ним активних самостійних археологічних досліджень.

Ключові слова: Микола Литвиненко, Львівський історичний музей, Керченський музей, експозиція, археологічні дослідження, директор музею, рятівні розкопки.

Музеї України – це справжня скарбниця нації. Особливу роль в житті суспільства відіграють історичні та краєзнавчі музеї. Збираючи, зберігаючи, експонуючи матеріали фондів, ці установи також виступають в якості первинного та найголовнішого осередку науково-історичних досліджень на своїй території. Проте кожний музей – це, в першу чергу, колектив його наукових співробітників та дирекція установи. Саме від особистих якостей цих людей буде залежати рівень науково-дослідної, експозиційної та фондової роботи цілої установи. Враховуючи усе різноманіття музейних закладів в Україні, їх внесок у вивчення минулого нашої землі все актуальнішим стає дослідження історії діяльності цих установ та працівників. Висвітлення окреслених вище питань тісно пов'язано із вивченням історії охорони культурної спадщини в різних регіонах нашої держави, адже саме музеї часто ставали осередками такої роботи та координували її.

Важливість дослідження наукової роботи окремих музейних працівників підкреслюється у публікаціях Г. Мезенцевої¹, М. Федосєєва¹, С. та Н. Шестакових², А. Непомнящого³, Н. Кармазіної⁴ та ін. Продовжуючи

¹ Федосєєв Н. Судьбы керченских археологов // 175 лет Керченскому Музею Древностей. Международная конференция. (Керчь, 27–29 июля 2001 г.). – Керчь, 2001. – С. 18–29.

² Шестаков С., Шестакова Н. Юлій Юлійович Марті (1874–1959) // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук.

дослідження історії діяльності музеїв України, ми хотіли б звернути увагу на постать Миколи Івановича Литвиненка*. Він зробив певний внесок у діяльність Чернівецького краєзнавчого, Львівського історичного та Керченського історико-археологічного музеїв. Усі три музейні установи посідають помітне місце серед подібних закладів України. Проте в українських архівах, на жаль, збереглись лише уривчасті відомості про його життєвий та професійний шлях. Побіжно про М. Литвиненка згадано у кількох невеличких повідомленнях. Його некролог⁵ також не відзначається інформативністю. Саме тому ми хотіли б згадати про цю людину та окреслити його внесок у музейну справу.

Микола Іванович Литвиненко народився 16 грудня 1920 р. у с. Кулажинці Гребінківського р-ну Полтавської обл. Походив з селянської родини. У всіх віднайдених нами документах М. Литвиненко зазначав, що він українець. Забігаючи наперед зазначимо, що упродовж 60–70-х років ХХ ст. у Керченському музеї працювало лише два українці – М. Литвиненко та Л. Мацкевий.

З 1939 р. Микола Іванович був призваний до армії, служив у Ташкентському військовому окрузі, а з початком Великої Вітчизняної війни приймав участь у боях на Західному фронті та 2-му Українському фронті. Після низки важких поранень списаний в запас у чині командира взводу. Упродовж 1944–1948 рр. він навчався на історичному факультеті Чернівецького державного університету, який закінчив з дипломом з відзнакою і здобув кваліфікацію “історик”.

Під час “чернівецького” періоду життя одружився, у нього народився син. Із квітня 1948 р. по лютий 1950 р. викладав у Чернівецькому університеті, а потім до 1952 р. навчався в аспірантурі цього ж навчального закладу. У серпні 1952 р. розпочався музейний стаж Миколи Івановича. Він до лютого 1953 р. працював заступником директора Чернівецького краєзнавчого музею⁶.

Важливою віхою на життєвому шляху став “львівський” період життя та наукової діяльності М. Литвиненка. На початку 1953 р. він з родиною

праць з мистецтвознавства, архітектурознавства та культурології. – Київ, 2006. – Вип. 3. – С. 155–175.

* Висловлюю подяку за допомогу у підготовці статті Семену Олексійовичу Шестакову, Леоніду Георгійовичу Мацкевому та Надії Олександрівні Макаровій.

³ *Непомнящий А.* Арсеній Маркевич: страницы истории крымского краеведения. – Симферополь, 2005.

⁴ *Кармазіна Н.* Нариси розвитку історичного краєзнавства в Криму (1954–1991 рр.). – Симферополь, 2005.

⁵ Некролог: Литвиненко Н. И. // Керченский рабочий. – 1979. – 7 августа. № 152 (15345). – С. 4.

⁶ Архів Львівського історичного музею. – Особові справи звільнених працівників на букви К-Н. – Арк. 149.

переїхав до Львова і обійняв посаду заступника директора з наукової роботи у Львівському історичному музеї (ЛІМ). Досвід роботи в такому визначному музеї не міг не позначитись на подальшій роботі науковця.

Перша половина 50-х років ХХ ст. для ЛІМ стала переламним моментом. 26 лютого 1956 р. для відвідувачів було відкрито нову експозицію на площі Ринок, 24. Саме у побудові виставки відділу історії первісного та феодального суспільства брав участь М. Литвиненко. Як бачимо, цей таємничий період історії людства зацікавив науковця, і пізніше він у Керченському музеї також буде його розвивати, стимулювати дослідження. Окрім того, під керівництвом Миколи Івановича було повністю перебудовано експозицію історії капіталістичного суспільства. У 1959 р. він підготував матеріали до путівника по музею⁷.

Наказом № 789 Міністерства культури Української РСР від 5 вересня 1962 р. М. Литвиненко переведений на посаду директора Керченського історико-археологічного музею. Таким чином в житті М. Литвиненка почався “керченський” період.

Для повнішого висвітлення основних підсумків його діяльності у Керчі слід детальніше зупинитися на обставинах, що передували періоду директорства М. Литвиненка.

В усі часи діяльності Керченського музею, директор установи відігравав дуже важливу роль, оскільки до 1922 р. він був фактично одноосібним археологом на цих теренах. Виділяється ціла плеяда керівників установи – справжніх подвижників археологічного дослідження пам’яток колишнього Боспорського царства. Іншою особливістю посади директора музею було те, що досліджувані об’єкти, органічно пов’язані між собою, займали територію Керченського та Таманського півостровів. Першого директора Керченського державного історико-археологічного музею Юлія Юлійовича Марті (1922–1941) по праву називають останнім з тих, хто однаковою мірою був і керівником, і науковцем⁸.

Період 40–50-х років ХХ ст. для керченської археології став часом значного скорочення обсягів досліджень та втрати музеєм ролі провідного осередку досліджень в регіоні. У відповідності до вимог постанов ЦК КПРС, музей перетворився на засіб ідеологічної пропаганди. Панівним напрямком його науково-дослідної роботи стає висвітлення історичного минулого трудящих Керчі та подій війни 1941–1945 рр. Усе це відбивалось на науковому та художньо-естетичному рівні музейної експозиції.

Щодо керівництва музею, то ситуація тут була не кращою. Перші повоєнні роки загалом були часом постійної зміни директорів. Слід зазначити, що тільки з приходом на цю посаду Віталія Івановича Юдіна

⁷ Ми з Львівського історичного... 1893–2003. До 110 річчя створення ЛІМ. Спецвипуск. – Львів, 2004. – С. 134.

⁸ Шестаков С., Шестакова Н. Юлій Юлійович Марті... – С. 160.

(1945–1950) почали проводитись роботи із відновлення та систематизації колекцій, бібліотеки, відновленню археологічної документації та пам'яток. За час директорства Пилипа Тихоновича Гусарова (1950–1962) було остаточно оформлено засади наукової співпраці між Керченським державним історико-археологічним музеєм (далі – КДІАМ) та археологічними осередками Москви, Києва, Ленінграда. Проте сам музей не проводив активних археологічних досліджень, окрім рятівних, а був лише опорною базою для інших експедицій. Відсутність самостійних розкопок значно впливала на імідж музею. Визначальну роль у цьому відіграла відсутність позаштатних коштів. Вплинуло на діяльність Керченського музею і приєднання Криму до території Української РСР.

Кардинально змінилась ситуація на початку 60-х років ХХ ст. Неабияку роль в цьому зіграв саме М. Литвиненко. Початок його роботи в КДІАМ був складним. До вищезгаданих чинників додавалось і те, що музей був невеликим. Його штат нараховував лише вісім наукових співробітників. Упродовж жовтня 1961 – листопада 1962 рр. зі штату музею звільнилось п'ять співробітників⁹. Ускладнювала ситуацію та обставина, що в їх числі були директор, заступник директора з наукової роботи та головний хранитель КДІАМ. Друга хвиля звільнень у музеї відбулась вже за директорства М. Литвиненка упродовж листопада 1963 – жовтня 1964 рр. Таке тотальне скорочення штату було наслідком постанови Колегії Міністерства культури СРСР від 6 грудня 1963 р. Окрім того, значно скоротилось фінансування музею. Хоча музей полишили такі знані археологи, як В. Кунін, С. Семенов, В. Азарова, Л. Требушенко та ін., проте згодом тут почали працювати Л. Мацкевий, С. Бессонова, Д. Кирилін, С. Щербак та ін.

Микола Іванович провів значну кампанію з метою відстоювання престижу Керченського музею. У листі до начальника Управління музеїв та охорони пам'яток культури Міністерства культури СРСР Г. Кирилова М. Литвиненко зазначав, “що не може бути таким невеличким музей, що вже давно існує на базі пам'ятки світової культури”¹⁰. В іншому зверненні до керівних органів в галузі культури М. Литвиненко наголошував, що підпорядкування музею міському відділенню культури негативно відбивається на діяльності установи, і не в інтересах міста фінансувати значний обсяг досліджень, адже у своїй експозиції КДІАМ охоплював територію двох республік. Із врахуванням цього, а також значення результатів діяльності Керченського музею, Микола Іванович пропонував передати його у відання Міністерства культури УРСР та перейменувати у Керченський історичний музей. Це, на думку М. Литвиненка, значно

⁹ Науковий архів Керченського державного історико-культурного заповідника (НА КДІКЗ). – Оп. 6. – Од. зб. 157. – Арк. 47.

¹⁰ Там само. – Оп. 6. – Од. зб. 291. – Арк. 14.

розширило б обсяги досліджень¹¹. На жаль, така пропозиція не була підтримана повністю. Однак з ініціативи директора у КДІАМ було виділено історичний відділ, співробітники якого збирали інформацію про історію Керчі, фабрик, заводів, навчальних закладів, установ спорту та культури міста.

20 вересня 1965 р. КДІАМ було перейменовано на Керченський історико-археологічний музей (далі – КІАМ)¹², а профіль його визначено як історичний. Таким чином зусилля дирекції музею не були марними. Однак установа так і залишилась підвідомчою міському відділу культури.

У 1966 р. штат наукових співробітників Керченського музею з восьми осіб зріс до одинадцяти. У 1969 р. у музеї працювало вже 13 співробітників¹³. Одночасно значно збільшилось і фінансування. Згодом, наприкінці свого директорства, у 1974 р., М. Литвиненко доклав значних зусиль, щоб Керченський музей було віднесено до I групи оплати праці. Усе це значно вплинуло на обсяги науково-дослідних робіт та подальше зростання кількості працівників.

На початку 60-х років ХХ ст. експозиція музею потребувала перебудови, адже як і в більшості кримських музеїв, у виставкових залах КДІАМ переважали муляжі, діаграми та схеми. Такий стан речей був закономірним наслідком трагічної евакуації музейних цінностей, пограбування музею німецькою окупаційною владою під час війни. Післявоєнний стан колекцій, а також рятівні розкопки у Керчі не були настільки результативними, щоб забезпечити створення повноцінної музейної експозиції.

У вищезгаданому листі М. Литвиненка до Г. Кирилюка зазначалось, що “велика виставка, присвячена цьому періоду [ХІІІ ст. – *авт.*] висвітлена виключно не музейними засобами, а тому є непереконаливою і нетерпимою”¹⁴. Окрім того, за нашими підрахунками (на підставі аналізу відомостей “Путівника по Керченському музею”¹⁵) 39% експозиції, що охоплювала період від найдавніших часів до ХVІІІ ст., складала малюнки та муляжі. Тому основні зусилля співробітників було спрямовано на оновлення експозиції. У роботі над оновленням експозиції значно допомагав досвід роботи у ЛІМі. Фактично експозицію Керченського музею було створено заново.

За спогадами Л. Мацкевого, М. Литвиненко любив повторювати, що “муляж – це поразка експозиції”. Проте КДІАМ був музеєм археологічного профілю, і це у першу чергу вимагало відновлення самостійних планових

¹¹ НА КДІКЗ. – Оп. 9. – Од. зб. 169. – Арк. 8.

¹² Законодавство про пам’ятники історії та культури. Збірник нормативних актів / Під ред. О. Якименка. – Київ, 1970. – С. 408.

¹³ НА КДІКЗ. – Оп. 6. – Од. зб. 157. – Арк. 71.

¹⁴ Там само. – Оп. 6. – Од. зб. 291. – Арк. 15.

¹⁵ Путеводитель по Керченскому музею. – Симферополь, 1956.

науково-дослідних робіт у цій галузі. Внаслідок дії різних чинників так історично склалось, що археологічні дослідження співробітники музею проводили без “Відкритих листів”. Це, однак, не впливало на їх якість: роботи проводились за вимогами тогочасної методики дослідження, їх хід детально фіксувався, складались звіти, проводилось картографування та фотозйомка. Більше того, інформація про дослідження передавалась керівникам Боспорських експедицій та іншим дослідникам. М. Литвиненко вжив усіх можливих заходів для виправлення такого упущення. Завдяки цьому співробітники музею почали проводити дослідження на підставі “Відкритих листів”.

З 1962 р. розпочались археологічні розвідки з метою виявлення стоянок первіснообщинного часу. Лише за перший рік роботи загону КДІАМ (Л. Мацкевий, Л. Требушенко, В. Веселов та учні керченських шкіл) було зафіксовано 35 стоянок та поселень доби бронзи. Завдяки роботам Первісної археологічної експедиції КДІАМ (КІАМ) було відтворено історію заселення Східного Криму в добу мезоліту-неоліту. Очолив роботи Л. Мацкевий¹⁶.

З 1964 р. співробітник музею Д. Кирилін почав самостійні розкопки античних поселень-ремісничих центрів, а також проводив розвідки з метою локалізації пунктів соляного промислу¹⁷.

Третім напрямком досліджень стала так звана “тмутараканська проблема”. Так у планово-звітній документації КІАМ окреслювалась необхідність проведення археологічних пошуків з метою виявлення та дослідження на території сучасної Керчі решток літописного Корчева. Найбільшу кількість відомостей, що характеризували життя на території Керчі періоду середньовіччя зафіксовано у 1963 р., коли з метою впорядкування міської території ліквідували ринок, що займав центральну прибережну частину сучасного міста. На кошти, виділені міською владою, Керченський музей проводив охоронні розкопки, але отримані відомості та матеріали стали підставою для організації тут планових довготривалих досліджень за участі Інституту археології АН СРСР, Інституту археології АН УРСР та Комітету по охороні пам’яток. Керували археологічними роботами І. Зеєст та А. Якобсон. Одночасно розпочались і широкомасштабні археологічні дослідження навколо видатної пам’ятки візантійської архітектури – церкви Іоана Предтечі. Значних успіхів досягла і Новобудівна археологічна експедиція Керченського музею.

Нігілістичне ставлення до пам’яток історії та культури у 60-х роках ХХ ст. значно вплинуло на обсяги рятивних розкопок музею. Після перерви у майже 55 років у зв’язку із освоєнням нових сільськогосподарських угідь на Керченському півострові та збільшенням території міста, співробітники

¹⁶ НА КДІКЗ. – Оп. 9. – Од. зб. 169. – Арк. 1.

¹⁷ Там само. – Оп. 9. – Од. зб. 171. – Арк. 5.

музею провели широкомасштабні розкопки кількох курганів біля сіл Лугове, Чистопілля, Білинське, Приозерне, Аршинцеве.

Активні археологічні пошуки співробітників музею принесли низку унікальних відкриттів. Зокрема, у липні 1962 р. на південному схилі гори Мітридат під час рятівних розкопок у зв'язку із насадженням лісосмуги Л. Мацкевий, С. Семенов, Д. Кирилін та члени археологічного гуртка виявили кілька фрагментів стели із зображенням воїна зі щитом¹⁸. Стиль виконання цього зображення, на думку фахівців, був близьким до школи Фідія. Це була перша знахідка на теренах Керченського півострова. У 1965 р. Д. Кирилін провів рятівні розкопки курганної групи "Три Брати". Загалом під насипом трьох курганів ("Старшого", "Середнього", "Молодшого") зафіксовано п'ять поховань. Привернуло увагу непограбоване подвійне жіноче поховання в уступчастому склепі. Скелети містилися на розфарбованих кам'яних лежанках. На кістках, орієнтованих головами на схід, було багато прикрас (золота діадема, гривни, кільця тощо). Зокрема, Д. Кирилін у звіті перераховує 325 виробів із золота¹⁹. Особливістю цього поховального комплексу, окрім багатого інвентарю, було й те, що біля одного зі скелетів виявлено уламки надгробка. Цей горельєф, заввишки 2,73 м, завширшки 1,66 м та завтовшки 0,22 м, для скіфського часу є чи не єдиною пам'яткою у Північному Причорномор'ї, враховуючи особливості сюжету та розміри.

Одночасно історичний відділ КІАМ активно досліджував історію бойових дій на території Керченського півострова. Сприяло цьому і створення окремої експедиції, головною метою досліджень якої стало проведення пошуків в Аджимушкайських каменоломнях з метою відтворення історичної правди про бійців підземного гарнізону. Очолив діяльність експедиції завідувач Аджимушкайських каменоломень (відділу КІАМ) С. Щербак. У другій половині 60-х років ХХ ст. у дослідженнях Аджимушкаю брали участь співробітники журналу "Вокруг света", пошукові організації СРСР. Результати, зібрані археологами та істориками, стали основою нової експозиції музею про легендарну оборону каменоломень. У 1967 р. до експозиції включено галерею творів, створену художником М. Бутом²⁰.

Таким чином у музеї було створено нову експозицію, у якій, по-перше, висвітлювалась історія заселення Східного Криму від найдавніших часів до

¹⁸ Бессонова С. Раскопки некрополя Пантикалея в 1963–1964 гг. // СА. – 1969. – № 1. – С. 137.

¹⁹ Кирилін Д. С. Археологические работы Ортельской античной экспедиции Керченского историко-археологического музея в 1965 г. (у д. Огоньки и на территории 2-го Черноморского рудника ЖРК) // НА ІА НАНУ. – 1965/72. – Арк. 20.

²⁰ Боровкова В. Осталась добрая пам'ять // Демос. – № 32. – 14 септембля 2000. – С. 4.

середньовіччя. По-друге, і найголовніше, її основу складали археологічні артефакти, виявлені під час розкопок співробітників музею.

У порівнянні з попередніми періодами, у другій половині 60-х – 70-х роках минулого століття значно збільшилась кількість публікацій про результати археологічних досліджень КІАМ.

Слід зазначити, що М. Литвиненко час від часу брав участь у археологічних дослідженнях співробітників музею. Так було, зокрема, коли Д. Кирилін досліджував курганну групу “Три Брати”; під час розкопок С. Бессонової біля с. Чистопілля; у дослідженні ще одного поховання у 1967 р. на території Другого Чорноморського рудника; у роботах на г. Мітридат тощо.

М. Литвиненко приділяв увагу і внутрішньому розвитку музею. З 1971 р. у КІАМ існує науковий архів, як відокремлений підрозділ установи. Також значну роботу було проведено з метою систематизації бібліотечного фонду музею. У 1971 р. також археологічні фонди музею були сфотографовані, завдяки чому у КІАМ створена фотонегатка, що нараховувала 1610 негативів²¹. Важливим є те, що він сприяв також розгортанню екскурсійної діяльності в Керчі.

За часів директорства М. Литвиненка поглиблювалась і наукова співпраця КІАМ із провідними археологічними осередками України та СРСР. У вересні 1963 р., зважаючи на значні досягнення у галузі археології, у Керчі відбувся з’їзд Одеського археологічного товариства. У 1964 р. Керченський музей заключив договір про співпрацю з цим науковим осередком. За цим документом, Одеське археологічне товариство переймало на себе обов’язки по проведенню археологічних досліджень на території Керченського півострова через своїх членів Л. Мацкевого, Т. Макарову, Д. Кирилюк, І. Зеєст та І. Кругликову. Було визначено також коло об’єктів дослідження – мезолітичні стоянки біля с. Фронтове, літописний Корчев, поселення римського часу в районі Темір-гори, а також традиційні пам’ятки (Пантікапей та сільська територія Боспору)²².

Микола Іванович також підтримував зв’язки зі Львовом. Зокрема, науковий співробітник музею З. Махова проходила стажування у Львівському історичному музеї. У 1970 р. Д. Кирилін, С. Бессонова та М. Нікитенко брали участь у роботі сесії Інституту археології АН УРСР, що відбувалась у Львові²³.

До 1965 р. у музеї було проведено значну наукову роботу із збору матеріалів щодо встановлення державної охорони над пам’ятками археології. Ці відомості лягли в основу постанови Ради Міністрів УРСР від 21 липня 1965 р. № 711 “Про затвердження списку пам’яток мистецтва, історії та

²¹ НА КДІКЗ. – Оп. 9. – Од. зб. 194. – Арк. 7.

²² Там само. – Оп. 6. – Од. зб. 188. – Арк. 1.

²³ Там само. – Оп. 9. – Од. зб. 194. – Арк. 9.

археології Української РСР²⁴. Цим документом у Керчі оголошувались заповідниками територія городищ Пантікапей, Німфей, Мірмекій, Тиритака, Парфеній, склеп I ст. до н. е. – I ст. н. е. (по вул. 1-а Нагорна, 29), античний кам'яний склеп Деметри, давньоруське городище Корчев (X–XII ст.), рештки міста-фортеці Ілурат²⁴.

Позитивною віхою у діяльності музею та організації пам'яткоохоронної роботи в регіоні стало заснування Керченського міського відділення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПШК). Очолив його також М. Литвиненко. Голова Кримського обласного товариства УТОПШК С. Секиринський відзначав дбайливе ставлення міської влади та громадськості до пам'яток історії та культури в Керчі. Важливу роль у формуванні такого світогляду у населення Керчі відіграло активне залучення громадськості до археологічних досліджень музею. Місцеві мешканці часто інформували співробітників КІАМ про різного роду артефакти, виявлені під час земляних робіт. Масштаби такої співпраці, її форми можуть становити предмет окремого дослідження. Зауважимо лише, що М. Литвиненко усіляко сприяв роботі археологічного гуртка, створеного при музеї. Виділяється кілька постійних його членів: Т. Фіделіна, В. Малишев, В. Долонін, Л. Крашенінніков, С. Гончаров, А. Куць, В. Косарев, Б. Мілованов та ін. Відомості про їх участь у дослідженнях містяться у звітах С. Бессонової, Л. Мацкевого, Є. Молева, Ю. Трещової, а також відображені у низці архівних справ Наукового архіву Керченського історико-культурного заповідника.

Завдяки дирекції музею та міському керівництву за певними організаціями були закріплені пам'ятки історії та культури. Організації-шефи мали доручення по утриманню, догляду, впорядкуванню цих об'єктів²⁵. Ця співпраця багато у чому базувалась на особистих відносинах. Загалом це був період, коли керівники великих підприємств (Камишбурунського залізничного комбінату, заводу “Залив”, морського порту) співпрацювали з музеєм, спільно дбаючи про культурну спадщину.

Окрім того, Керченське відділення УТОПШК виділяло кошти на консервацію деяких об'єктів Мірмекійського та Пантікапейського городища, оплачувало частину розкопок. Одним з напрямків діяльності відділення стало встановлення охоронних знаків та пояснювальних надписів на пам'ятках археології.

Однак були і певні негативи. Зокрема, зважаючи на те, що музей став засобом ідеологічної пропаганди, співробітники установи в першу чергу були зобов'язані відвідувати підприємства та установи міста та запрошувати працівників відвідувати музей. Це, як і обов'язок займатись експозиційною, екскурсійною, лекційною роботою, значно скорочувало час та можливість вести активні археологічні дослідження. З іншого боку, М. Литвиненко

²⁴ Законодавство про пам'ятники історії та культури... – С. 90.

²⁵ Державний архів у Республіці Крим. – Ф. Р-4584. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 45.

Анастасія БАУКОВА

зібрані таким чином кошти частково скеровував на проведення розкопок, адже кошторис музею не передбачав подібних видатків. Продовжувала існувати практика нищення археологічних пам'яток. Музей не мав достатнього впливу на будівельні організації міста і співробітники музею не могли у разі потреби зупинити земляні роботи для проведення рятувальних розкопок. Це було частково наслідком бездіяльності дирекції КІАМ. З іншого боку, тогочасний спосіб життя суспільства та ідеологія унеможлилювали рятувальні роботи. Так, у 1970 р. М. Литвиненко під тиском військово-оборонних служб не вжив заходів для порятунку від знищення Золотого кургану. Ця видатна пам'ятка культури була зруйнована спорудженням радіолокаційного устаткування. На курган, де проводились величезні за обсягом земляні роботи, директор музею відрядив лише одного співробітника. Більше того, для проведення рятувальних розкопок не було виділено ані грошей, ані робітників, ані спорядження. Подібним чином було знищено і частину некрополя Пантікапею під час прокладання міського водогону.

Микола Іванович Литвиненко був звільнений з посади директора Керченського історико-археологічного музею у 1975 р. і до кінця життя мешкав у Керчі. Він помер 6 серпня 1979 р., похований на міському цвинтарі.

Про цю особистість можна сказати, що він став останнім директором-подвижником археологічних досліджень. На превеликий жаль, з другої половини 70-х років ХХ ст. особи, що обіймали цю посаду, остаточно стали виконувати суто адміністративні функції і часто ставали заручниками свавілля чиновників різних рангів. Це призвело до нищення кількох пам'яток, згорання обсягів пам'яткоохоронних заходів, звільнення “неугодних” музейних працівників.

Загалом, у пам'яті людей, що працювали з ним у Керчі, Микола Іванович залишився фахівцем, добрим адміністратором, а головне, чуйною людиною. Про нього згадують з вдячністю. Його внесок у розвиток Керченського музею був великим, адже завдяки М. Литвиненку установа почала відновлювати свій авторитет у археологічних колах. Були закладені основи для переходу у нову якість історико-культурного заповідника.

PAGES OF HISTORY OF ACTIVITY OF MUSEUMS IN UKRAINE:

MYKOLA IVANOVYCH LYTUVYENKO

Anastasia BAUKOVA

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytets'ka str., 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: anastasia_bau@ukr.net*

Life and scientific activity of Mykola Ivanovych Lytvynenko, person, who took a great part in process development of Historical Museum in Lviv and Historical-archaeological Museum in Kerch are described at the article. His influence on function of Museum in Kerch is very important – from change of status of the Museum till renovation of archaeological researches on its base.

Key words: Mykola Lytvynenko, Historical Museum in Lviv, Museum in Kerch, exposition, archaeological researches, director of museum, rescue excavations.

**СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ МУЗЕЙНИЦТВА УКРАИНЫ:
НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ЛИТВИНЕНКО**

Анастасия БАУКОВА

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Университетская, 1, Львов 79000, Украина

e-mail: anastasia_bau@ukr.net

В статье обращается внимание на освещение жизненного и научного пути Николая Ивановича Литвиненка, личности, которая в значительной степени причастна к развитию Львовского исторического и Керченского историко-археологического музеев. Его вклад в деятельность Керченского музея большой и многогранный – от смены статуса музея до возобновления им активных самостоятельных археологических исследований.

Ключевые слова: Николай Литвиненко, Львовский исторический музей, Керченский музей, экспозиция, археологические исследования, директор музея, спасательные раскопки.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2008

Прийнята до друку 15.03.2008